

<https://doi.org/10.16926/trs.2022.07.11>

Data zgłoszenia: 3.09.2022 r.

Data akceptacji: 15.11.2022 r.

Aleksandra BUDREWICZ

<https://orcid.org/0000-0002-0654-6464>

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie (Kraków)

Czy współczesna Penelopa tęskni? O wizerunkach Penelopy w literaturze wieku XX

Does contemporary Penelope miss her husband? On the interpretations of Penelope in literature in the 20th century

Abstract: The article discusses various literary representations of Penelope who is stereotypically perceived as a faithful wife who misses her husband while he is away. The author analysed Polish and English literature of the 20th century. Many adaptations and reinterpretations of the myth of Odysseus and Penelope prove that this story is deeply rooted in culture, but it has also been variously transformed. Penelope is still the wife who misses her husband, but the recent interpretations of the story highlight her independence, inner strength and, as a result, the transformation of the myth into *her story*.

Key-words: adaptation, feminism, myth, longing, Penelope.

Mit o wiernej żonie, która przez dwadzieścia lat czeka na powrót męża, propagujący ideał podziału ról, jest w kulturze niezwykle trwały. Pamięć społeczna odrzuca mity, kiedy ich potencjał formacyjny wyczerpie się i przestają być inspiracją dla ludzi żyjących w odmiennych realiach cywilizacyjnych i uznających za ważne inne wartości. Z nielicznego zbioru kobiet w mitologii greckiej Penelopa stała się personifikacją szczególnie uniwersalnych idei (próby uczuć); być może elastycznie wkomponowano ją w normy etyki

chrześcijańskiej.¹ Zapewne długą żywotność mitu podtrzymywała patriarchalno-konserwatywna ideologia wskazująca kobietom wzory stoickie połączone z cnotami chrześcijańskiej pokory i cierpiętnictwa.² „Wierna żona, która tka i tęskni, podczas gdy jej mąż walczy na morzu i na lądzie”³ wciąż inspiruje twórców, a z postępem technologicznym poszerza się zakres różnych nowych wcieleń Penelopy. Film oraz wieloraka twórczość internetowa dały jej nowe życie, choć i poprzednie wcielenia – literackie, plastyczne, muzyczne – zaskakiwały wielością i pomysłowością kreacji. W większości z nich kreacja Penelopy jest integralnie związana z uczuciem tęsknoty jako braku i smutku.⁴ Niniejszy artykuł poświęcony jest wizerunkom tej bohaterki w literaturze polskiej i anglojęzycznej w wiekach XX i XXI. Interesują mnie odmienne ujęcia postaci Penelopy w kulturze popularnej i elitarnej, choć te obiegi kultury niejednokrotnie się przenikają.

Alternatywne biografie Penelopy

Iliadę i *Odyseję* można uznać za „dwa aspekty małżeństwa przewidziane na wieki i uosobione w postaci Heleny i Penelopy”:⁵ są to wierność i niewierność. Najnowsze interpretacje miłości w eposach Homera podkreślają raczej paralelę Andromacha – Penelopa, czytelną poprzez odwrotnie przedstawiony motyw spotkania i rozstania małżonków.⁶ Wierność Penelopy i jej dwudziestoletnią tęsknotę za nieobecny mąż nieraz podawano w

¹ Zygmunt Węclewski, „O niewiastach w starożytnej Grecji,” *Gazeta Polska*, nr 88 (1865): 1; Ks. J. S., „Odczyt publiczny p. Węclewskiego o stanowisku kobiet w starożytnej Grecji,” *Przegląd Katolicki*, nr 14 (1865): 215-219.

² Tadeusz Budrewicz, „Konserwatywny ideał kobiety w mowach pogrzebowych Stanisława Tarnowskiego,” w *Etyka i literatura: Pisarze polscy lat 1963–1918 w poszukiwaniu wzorów życia i sztuki*, red. Ewa Ihnatowicz i Ewa Paczoska (Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2006), 498-518.

³ Sandor Márai, *Pokój na Itace*, przeł. Irena Makarewicz (Warszawa: Czytelnik 2009), 33.

⁴ Związek tęsknoty z tymi uczuciami wielokrotnie sygnalizowali literaturoznawcy, językoznawcy i kulturoznawcy. Zob. Bożena Płonka-Syroka, „Wstęp,” w *Tęsknota. Społeczno-kulturowe mechanizmy kreowania emocji*, red. Bożena Płonki-Syroki i Janina Radziszewskiej (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum 2010), 10; Anna Żuk, „Filozofia tęsknoty w poezji Marii Konopnickiej,” w *Tęsknota w kulturze*, red. Jadwiga Mizińskiej i Halina Rarot (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej 2009), 179; Anna Pajdzińska, „Obraz tęsknoty w polszczyźnie,” w *Językoznawstwo*, red. Barbara Kudra, Ewa Ciesielska (Łódź: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, 2003, z. 3), 7-17.

⁵ Bolesław Miciński, *Podróże do piekieł* (Warszawa: Biblioteka „Prosto z Mostu”, 1937), 14.

⁶ Kazimierz Korus, „Motyw miłości małżeńskiej w najwcześniejszej literaturze greckiej,” *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne*, nr specjalny 6 (1/2015): 14.

wątpliwość. Przyczyną były zapewne codzienne, konkretne realia bytowania, w których osadzał ją mit. Odyseusz był pokazywany w świecie egzotycznych, fantastycznych istot i krain, toteż wymykał się kryterium empirycznej prawdy. Z kolei Penelopę portretowano jako człowieka żyjącego w konkretnych warunkach bio-geograficznych i poddanego stałej kontroli społecznej, dlatego kryterium prawdopodobieństwa czynów, reakcji, myśli i uczuć można było sprawdzać. Prawdopodobieństwo życiowe pozostawiania tak długo w roli formalnej żony a funkcjonalnej wdowy – młodej, zasobnej materialnie władczyni wyspy – jest niewielkie. Jan Parandowski dociekał: dlaczego Penelopa miałyby różnić się od innych żon bohaterów spod Troi?⁷ Podejrzliwość czytelników ma uzasadnienie w tekście *Odysei* i być może wynika z hybrydyzacji dwóch alternatywnych wersji historii mitycznej Penelopy.⁸

Odjeżdżając, Odys wskazał żonie możliwość wyjścia za mąż, kiedy ich syn dorośnie. Jej stosunek do zalotników jest dwuznaczny (dobrowolnie bierze udział w ucztach, szuka ich towarzystwa, pokazuje się w pełnej krasie, co drażni Telemacha). Jest obojętna wobec istot przypominających nieobecnego męża, przez dwa tygodnie nie spostrzegła nieobecności syna; nie zwraca uwagi na wiernego Argosa. Powracającego Odyseusza rozpoznał pasterz, ale żona nie od razu, mimo że rzekomy żebrak wyjątkowo dokładnie opisał kostium Odysa sprzed lat dwudziestu. Odys nie dowierza żonie i nie śpieszy do niej. Fanny Baumberg tak podsumowuje te wątpliwości:

Jak wytłumaczyć te rysy, które przeczą głównej koncepcji naszej *Odysei*? Czy Penelopa, tak dziwnie niemacierzyńska, flirtująca z zalotnikami, nie chcąc poznać własnego męża, należy do tej samej koncepcji, co Penelopa wierna, tęskniąca żona, życząca zalotnikom zguby? Czy Odys, gorąco tęskniący do żony i przekonany o jej wierności, należy do tej samej koncepcji, co ukrywający się przed nią? Oczywiście, że nie.⁹

Zasygnalizowane wyżej sprzeczności wewnętrzne eposu oraz uwzględnienie innych greckich przekazów o historii Penelopy uzasadniają hipotezę, że *Odyseja* zapisała dwie odmienne wersje – żony wiernej i niewiernej. Pod względem moralnym jest to wada, lecz z punktu widzenia estetyki przeciwnie, ponieważ „obraz Penelopy wzbogacił się szeregiem rysów istotnie ludzkich”¹⁰ i stał się psychologicznie prawdopodobny:

⁷ Jan Parandowski, *Eros na Olimpie*, wydanie trzecie (Warszawa: Książka i Wiedza, 1978), (rozdział *Dziwna historia o bożku Panie*). Zafascynowany tematyką erotyczną autor nie był obiektywny w ukazaniu kobiet. Por. Anna Marchewka, „Homerowa kreacja sylwetek kobiet w kontekście tradycji ustnej,” *Quaestiones Oralitatis*, nr 1 (2015): 11-31.

⁸ Ferdynand Hoesick, „Kult Erosa,” *Kurier Warszawski*, nr 11 (1925): 7.

⁹ Fanny Baumbergowa, „Odmieniona tradycja o Penelopie. Une autre tradition sur Pénélope,” *Przegląd Humanistyczny*, nr 1 (1925): 87.

¹⁰ Baumbergowa, „Odmieniona tradycja o Penelopie. Une autre tradition sur Pénélope,” 94.

jest to kobieta wierna, kochająca, uczciwa, ale jest kobietą, jest żywym człowiekiem, a nie tylko martwym wzorem kamiennej cnoty; ma chwile słabości, zmagania się z pokusą; nie będąc całkiem dla swych wielbicieli obojętna, dochowuje jednakże mężowi wierności i miłości.¹¹

To interpretacja sprzed stu lat; pokazuje cechy kobiety nowoczesnej – idealizuje ją, a zarazem przyznaje jej prawa człowieka. Przygotowały ją cywilizacyjne, światopoglądowe i obyczajowe przemiany wieku XIX. Mit żony czekającej wiernie na powrót męża głęboko wrył się w kulturę narodów nadmorskich – wyprawy żeglarskie trwały długo, handel zaoceaniczny oraz eksploataowanie i kontrolowanie odległych kolonii uzasadniały odwołania do Penelopy w brytyjskiej literaturze epoki wiktoriańskiej. Przykładem może być twórczość Charlesa Dickensa¹² – przypomnijmy długie czekanie na ukochanego i perypetie May tęskniącej za Edwardem w opowiadaniu *The Cricket on the Hearth*. Możemy też przywołać powieść Thomasa Hardy’ego *Tess of the d’Urberville*, w której mąż udaje się za ocean, zostawiając samotną i tęskniącą żonę na pastwę zdeterminowanego zalotnika. W Wielkiej Brytanii popularny jest psalm 107 (106):

Ci, którzy na statkach ruszyli na morze,
aby uprawiać handel na ogromnych wodach,
[.....]
Radowali się z tego, że nastąpi cisza,
i że On przywiódł ich do upragnionej przystani.¹³

Uwagę skupiają ci, którzy wyruszyli i wrócili. Są bohaterami, ponieważ muszą się zmagać z nieprzewidywalnymi trudnościami. Śledząc historie kobiet można zauważyć, że ich praca zawsze odbywała się w domu. Obejmowała gotowanie i sprzątanie, opiekę nad dziećmi, czyli zajęcia wymagające różnych kwalifikacji. Społeczeństwo wymagało od kobiet również tego, by wykonywały wszystkie prace i opiekowały się dziećmi oprócz ciężkiej pracy zarobkowej na dworze, przy każdej pogodzie.¹⁴

Kultury takie jak grecka czy brytyjska, przestrzeń i podróż utożsamiały z morzem. Stąd uprzywilejowane miejsce brzegu jako granicy żywiołów. Na

¹¹ Baumbergowa, „Odmienna tradycja o Penelopie. Une autre traditio sur Pénélope,” 94.

¹² Matthew P.M. Kerr, „Floating Fragments: Some Uses of Nautical Cliché in ‘Dombey and Son’,” *Dickens Studies Annual*, vol. 45 (2014): 147-173; Wendy Parkins, „Silkworms and shipwrecks: sustainability in ‘Dombey and Son’,” *Victorian Literature and Culture*, vol. 44, nr 3 (2016): 455-471; Christine van Boheemen-Saaf, „Shape and Satisfaction: The Figure of the Aged Penelope in Dickens and Joyce,” *Papers on Joyce* 10/11 (2004-2005): 45-56.

¹³ *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*, w przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich (Poznań-Warszawa: Pallottinum, 1990), 672. Znaczenie tego psalmu wskazuje Charlotte Runcie, *W ustach sól*, przeł. Magdalena Koziej (Warszawa: Prószyński i S-ka, 2021), 138-139.

¹⁴ Runcie, *W ustach sól*, 216.

brzegu żegnano, wypatrywano i witano odpływających. Kultury lądowe, jak polska, tę symbolikę graniczną rezerwowały dla progu i bramy. Odjazdy mężczyzn wszędzie nakładały na kobiety dodatkowe obowiązki, większą odpowiedzialność i jednocześnie wyostrzoną kontrolę społeczną. Pozostawiane w domach Penelopy były strażnikami i jednocześnie więźniarkami tych domów, pozbawionymi możliwości mierzenia się z wyzwaniem przestrzeni a poddanymi biegowi czasu, który nieuchronnie pomniejszał ich potencjał biologiczny i rozrodczy. Czekwały wiedząc, że każda sekwencja czasu nieuchronnie oddala je od możliwości wypełnienia praw natury. Sytuację kobiet zmienił wiek XIX – rozwój cywilizacyjny umożliwił kobietom odbywanie podróży. Penelopy zaczęły opuszczać domy, wyjeżdżać do wód, kurortów, podróżować w celu poznania zabytków i dzieł sztuki. Zapisywały wrażenia i przygody w podróży, zatem zaczęły zajmować miejsca Odysusza i Telemacha. Stereotyp kobiety-podróżniczki obejmował głównie Brytyjki.¹⁵

Gdy zachodnioeuropejskie Penelopy poszły w ślady Odysów, Polki dostały dodatkowe obowiązki domowe. Czynniki ekonomiczny i wychowawczy został dopełniony o powinności patriotyczne. Mężczyźni ginęli w powstaniach albo musieli emigrować i wieść życie tułaczę. Penelopy zostały w domach, broniły ich przed kontrybucjami i rekwizycjami, dbały o resztki fortun ziemiańskich.¹⁶ Część Odysuszy zesłano na Sybir, niektórzy stali się tam Argonautami, przesyłając Penelopom zyski z handlu.¹⁷ Inni polscy Odysusze to żołnierze odbywający długoletnią służbę w rosyjskiej armii, często daleko od kraju, na Kaukazie. W domu czekały na nich Penelopy – udręczone pracą nad siły (przykładami mogą być *Krysta Marii Konopnickiej* i *Dziurdziowie* Elizy Orzeszkowej), martwiące się o los mężczyzn i poddawane brutalnym próbom wierności (w tym usiłowaniami gwałtów). Pisarze drugiej połowy XX wieku przeprowadzili proces „demokratyzacji” bohaterki mitu – teraz mogła być osobą z ludu, jak np. w *Na skałach Calvados* Antoniego Sygietyńskiego. Odysusze opuszczający kobiety z przyczyn ekonomicznych zostawiali Penelopy na długi czas. Literaci zwracali też uwagę na niszczący bieg czasu, odejmujący Penelopom kobiecie wdzięk (*Jędrza Orzeszkowej*), a nieraz prowadzący do rozwiązań tragicznych, obnażających daremność czekania (śmierć Odysa,

¹⁵ Por. np. Muriel Ménie Dowie, *A Girl in the Carpathian* (London: George Philip and Son, 1892). Warto jednak pamiętać o Salomei Pilsztynowej (1718-1763) czy dziewiętnastowiecznych polskich podróżniczkach. Zob. Małgorzata Ewa Kowalczyk, *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia* (Łomianki: Wydawnictwo, 2019).

¹⁶ Adam Pajgert, „Do Karola Balińskiego,” w tegoż, *Poezje*, T. 1 (Lwów: E. Winiarz, 1876), 248: „My młodzi znosim Telemaka dole, / Patrząc jak nasze wróg trwoni dostatki, / Jako przy naszym biesiaduje stole / I łzom urąga naszej wdowiej matki; / Dzikim się nad nią śmiechem rozsuchwała, / Krzycząc: Wybieraj! Niemca lub Moskala!”

¹⁷ Kazimierz Szetkiewicz, *Listy z zesłania*, opracowała Barbara Szargot (Toruń: Wydawnictwo UMK, 2018).

np. Orzeszkowej ... *I pieśń niech zapłacze; Bez dogmatu* Henryka Sienkiewicza). Emigracja zarobkowa za ocean знаła sytuacje, gdy Odys wracał do ojczystej Itaki-Polski, aby zabrać stęsknioną Penelopę do Ameryki.¹⁸ To odwrotność mitu, bo Itaka przestaje być centrum świata, czyli domem.

Literatura polska, zwłaszcza w okresie romantyzmu, uznała *Odyseję* za prototyp *Pana Tadeusza*.¹⁹ W obu eposach opisano tułaczkę i tęsknotę za domem oraz osobliwą poezję odjazdów i powrotów.²⁰ Romantyzm zaproponował też model Penelopy rodzimej, patriotki mężnie opierającej się zalotnikom-wrogom kraju. Odwołał się nie tylko do Odysei, ale i do Owidiusza jako autora zbioru *Heroidy*. List Penelopy do Odysa, w którym żona składa mężowi raport ze swej pracy, cierpienie i tęsknoty, prosi go o przyspieszenie powrotu, bo się starzeje, wyraża swą miłość, a także pokorę i poczucie niższości prostej kobiety wobec herosa, utwierdza kulturę patriarchy.²¹ Daje głos kobiecie po to, aby potwierdzić męską dominację. Legendowy przekaz o trwającej kilka lat wyprawie na Kijów króla Bolesława Śmiałego, co miało spowodować falę niewierności małżeńskich, wykorzystał Adam Mickiewicz w balladzie *Lilie* (temat był mu bliski, gdyż recenzował operetkę Jana Czeczota *Małgorzata z Zębocina*). Odwrotną niż w *Liliach* postawę reprezentowała Małgorzata z Zębocina, żona Mikołaja herbu Strzemię. Otoczona przez dybiących na nią mężczyzn,

unikając zbezczeszczenia i utraty wstydu, by wiary małżeńskiej dochować mężowi, chroni się na wieżę kościelną, a potem szpeci twarz swoją, aby pozbyć się ponęty dla rozpustnych napastników.²²

Historię polskiej Penelopy z Zębocina opisał Dominik Magnuszewski w powieści *Małgorzata z Zębocina* (oryginalnie i odważnie ujął tu problem seksualnych potrzeb kobiet).²³ Mniej udaną próbę powieściową podjęła Paulina Krakowowa.²⁴ W epice wierszowanej kreację Małgorzaty stworzył

¹⁸ Edmund Naganowski, „Wojtek od Chicago,” *Kurier Polski*, nr 79-100 (1890).

¹⁹ Julian Krzyżanowski, „Romantyzm polski,” *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 53/3 (1962): 165-185.

²⁰ Stanisław Łempicki, „Głosy do 'Pana Tadeusza'. I. Dlaczego 'polska Odyseja'?” *Pamiętnik Literacki*, nr 1-4 (1934): 116-117.

²¹ Elżbieta Wesołowska, „'Heroidy' I i II Owidiusza”, *Symbolae Philologorum Posnaniensis Graece et Latinae*, XVIII (2008): 249 - 258. W Polsce popularna była parafraza tego utworu - Jan Kochanowski, *Pieśni: Księgi wtóre*.

²² Józef Aleksander Starża, Stanisław Żółkiewski. *Obraz historyczny z czasów Stefana i Zygmunta III królów*, Tom I (Berlin: Księgarnia B. Behra, 1851), XXVI.

²³ Dominik Magnuszewski, „Małgorzata z Zębocina: powieść historyczna”, *Tygodnik Literacki*, nr 29-35 (1842); przedruk pt. „Krwawy chrzest roku 1074,” w tegoż, *Niewiasta polska w trzech wiekach* (Poznań: Księgarnia Nowa, 1843), 3-38.

²⁴ Paulina Krakowowa, „Bohaterka znad Szreniawy,” w tejże, *Powieści z dziejów naszych* (Warszawa: F. Hoesick, 1882), 36-122.

Władysław Chomętowski.²⁵ Bohaterka z Zębocina pojawia się w utworach opisujących zatarg króla Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem ze Szczepanowa.²⁶ Penelopa z okresu Polski Piastów, czekająca siedem lat na powrót męża z wyprawy wojennej, miała być patriotycznym ideałem dla Polek czasu zaborów. Zrównano nawet Małgorzatę i Penelopę, widząc w obu wzór „pracowitości, zabiegliwości, krzątania się”.²⁷

W końcu wieku XIX nastąpiło istotne przesunięcie wartości, widoczne w dekonstrukcji legendy o Małgorzacie. Teraz głos zabrały kobiety z czasów Bolesława Śmiałego. Pokazywane wprawdzie jeszcze przy kądzieli, jak Penelopa, teraz już otwarcie zażądały prawa do wyboru obiektu miłości.²⁸ Przemówiły w imieniu tych żon, które napiętnowano i ukarano w XI wieku. Dramat Stanisława Wyspiańskiego *Powrót Odysa* pokazał rozczarowanie romantyczną kreacją herosa-tułacza.²⁹ Mit Penelopy na przełomie wieku XIX i XX też osłabł. Panna Howard z *Emancypantek* Bolesława Prusa uczy, że Penelopa była „wstrętnym typem niewolnicy”, za to Ewa w Edenie – prekursorką badań naukowych.³⁰ W utworach literackich tego czasu Penelopa i Odysusz są portretowani z intencją deheroizacji.³¹ Coraz częściej podważano moralno-obyczajowo-prawny nakaz wierności małżeńskiej. W prasie humorystycznej i Penelopę, i Desdemonę (bohaterkę *Otella* Williama Shakespeare'a) wykpiwano jako żony niewierne. Dodatkowo rangę mitu osłabiała wysoka frekwencja frazy o przeciwności „pracy Penelopy” (tkanie). Język dzienników politycznych w ten sposób krytykował i ośmieszał nieudane próby reform organizacyjnych, administracyjnych i ustrojowych. Początek wieku XX pokazał Penelopę nie jako wzór do naśladowania, lecz obiekt krytyki nieskutecznych działań. Nurt demaskatorski w tonacji żartobliwej podtrzymywała komedia Ludwika Hieronima Morstina *Penelopa*.

²⁵ Władysław Chomętowski, „Ustęp z niewydanego poematu ‘Mikołaj z Zębocina,’” *Kółko Dommowe*, listopad (1864): 225-227.

²⁶ Jan Kazimierz Radecki, „Szczepanowski, czyli męczeństwo świętego Stanisława. Dramat historyczny w 6 porach,” w *Pokłosie: zbiranka literacka na korzyść sierot*, R. 5 (Poznań: L. Merzbach, 1856), 29-128.

²⁷ Antonina Machczyńska, „Dwie uczciwe niewiasty,” w tejże, *Powrotna fala: Nauki dla ludu powracającego z uchodźstwa* [!] (Lwów: Macierz Polska, 1917), 31.

²⁸ Bronisława Ostrowska, „Krysta,” w tejże, *Poezje* (Lwów: Polskie Towarzystwo Naukowe, 1905), 29-34.

²⁹ Agata Zalewska, „Czy epepeja powrotu należy jeszcze do naszej epoki? – mit Odysa jako ‚etyczne miejsce wspólne’ Stanisława Wyspiańskiego i Milana Kundery,” w *Etyka i literatura: pisarze polscy lat 1863–1918 w poszukiwaniu wzorów życia i sztuki*, 364-374.

³⁰ Bolesław Prus, *Emancypantki*, wstęp Danuta Brzozowska, przypisy i aneks opracował Stefan Melkowski, Tom III–IV (PIW: Warszawa, 1969), 110.

³¹ Por. Jules Lemaitre, „Tajemnica Penelopy (Na marginesie ‘Odysei),” *Literatura i Sztuka*, nr 12 (1914): 1-2; [autor nieznan], „Na marginesie ‘Odysei,” *Słowo*, nr 177-179 (1912).

Powrót do mitu Penelopy wyczekującej na powrót męża nastąpił, gdy świat wysłał Odysów – żołnierzy na fronty 1. i 2. wojny światowej. Pod wieloma względami sytuacja ta odpowiada obrazowi żon łagierników przedstawionych w *Pierwszym kręgu* Aleksandra Sołżenicyna:

Jaki był sens w ich czekaniu? Co miały zrobić ze swoim powoli więdnącym ciałem, z jedynym, ograniczonym terminami życiem? Z kim miały mieć upragnione dzieci [...] Jakież wybór: chwila słabości czy zgoda na bezdzietność i samotną egzystencję – może do końca ich dni? [...] Nieszczęsna Nadia, skazana na mężowski wyrok bez końca, bez terminu, obrażana posądzaniem o brak amatorów i staropanieństwo... O ileż szczęśliwsze żony marynarzy, znające bliski termin powrotu do normalnego życia.³²

Test tęsknoty

Współczesna literatura i sztuka wielokrotnie reinterpretowały mit o Penelopie. Ważne miejsce zajęło w nim zakończenie eposu. Nowe odczytania *Odysei*, powstałe z niewątpliwej inspiracji feminokrytycznych,³³ za punkt wyjścia biorą powrót Odysa. Może wpisują się w hipotezę Milana Kundery o wyczerpaniu się formuły „epopei powrotu”³⁴ we współczesnym świecie? Na pewno przynoszą deheroizację przygód Odyseusza i jego degradację pod względem etycznym; na pewno eksponują miejsce erotyki w ludzkich wyborach i decyzjach, a niezwykłość zastępują codziennością. Zakwestionowany zostaje układ, w którym powrót oznacza zakończenie stanu nieporządku i przywrócenie dawniej istniejącego kosmosu. Powrót oznacza dziś początek nowego etapu chaosu, trud zmierzenia się z relikami przeszłości, które podległy prawu wyparcia; powrót nie unieważnia przeszłości, lecz przynosi wybuch rozżalenia na tego, kogo nie było, gdy był potrzebny (takie motywy mamy w powieści Elżbiety Strzałkowskiej *Rejsy Penelopy*, choć utwór kończy się przesłaniem pojednawczym).

Rewizjonizm we współczesnym interpretowaniu mitu o Odysie i Penelopie (o tułaczce i czekaniu) w kulturze światowej przejawia się w pojmowaniu jej jako zwykłej kobiety – czasem silnej, czasem nieszczęśliwej.³⁵ Współczesna poezja grecka opisuje Penelopę w sposób świadczący o sceptycyzmie wobec antycznego pierwowzoru.³⁶ Przez wieki nawiązania do *Odysei* w

³² Elżbieta Strzałkowska, *Rejsy Penelopy* (Gdańsk: Agni Pruszczyk, 2006), 191-192.

³³ Maciej Duda, „Penelopa na emigracji,” *Tekstualia*, nr 4 (2010): 48-55.

³⁴ Zalewska, „Czy epopeja powrotu należy jeszcze do naszej epoki?,” 365. Do tego nurtu należy spektakl teatralny Agaty Dudy-Graczej *Odys i świnię czyli opowieść mitomana* (Teatr Śląski, Katowice, premiera: 29.04.2022).

³⁵ Patrycja Rojek, „Penelopa i jej współczesne filmowe inkarnacje,” *Images*, nr 26 (2015): 187.

³⁶ Michał Bzinkowski, „Penelopa w poezji nowogreckiej XX wieku,” *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae*, nr 2 (2015): 119-136.

sztuce pogłębiały męskocentryczny punkt widzenia (podróż, przygoda, walka), w którym kobieta była biernym dopełnieniem świata mężczyzn.³⁷ Tylko raz u Homera pojawia się scenka, gdy kobieta posługuje się aktem mowy wyrażającym dominację (Andromacha żegnająca Hektora).³⁸ Dekonstrukcja mitu została podkreślona przez prowokacyjny tytuł powieści Margaret Atwood *Penelopiada*,³⁹ nawiązujący do Homera i zaznaczający kobiecą perspektywę relacji. Narratorką powieści jest Penelopa oraz grupa jej służących. Ciekawym zabiegiem stylistycznym jest zróżnicowanie sposobów, w jakich mówi w tekście ta grupa kobiet: śpiewają pieśni i lamenty, rymowanki, pojawia się też esej antropologiczny. Warto zwrócić uwagę na wewnętrzną dialektykę eposu, która upoważnia do takiego odwrócenia ról powieściowych.

Pomimo istnienia w homeryckich pieśniach wyraźnej linii przebiegającej pomiędzy światem mężczyzn i kobiet, pomimo rozdzielenia zadań podług płci, czyli kobiety troszczą się o potomstwo, służbę i typowo domowe zajęcia, natomiast mężczyźni o bezpieczeństwo i dostatek dla domowników, Penelopa nosi tu pewne znamiona hybrydy. Sama bowiem przyznaje, że niewieścich „przymiotów, urody i kształtu” pozbawili ją bogowie, wysyłając pod Troję Odyseusza (XIX 124-126). Tylko powrót męża może spowodować odrodzenie się jej kobiecości. Do tego czasu musi pełnić funkcje zarówno gospodyni, jak i gospodarza, królowej i króla.⁴⁰

W sytuacji kobiety, która na wyspie czuje się całkowicie obca, tęsknota za mężem jako kimś bliskim jest psychologicznie prawdopodobna, nawet gdyby tego męża wcześniej nie darzyła głębokim uczuciem. Skoro jednak greccy bogowie, jak wiemy z mitów, nieraz kierowali się zazdrością, to i ludzie nie byli od niej wolni. Podczas nieobecności Odysa do Itaki dochodziły różne pogłoski o jego przygodach. Słyszała je Penelopa. Tęskniła za mężem, martwiła się o niego i o syna – to pewne. Nie zachowała się jak Klitajmestra, która zamordowała Agamemnona po jego powrocie z tej samej wyprawy trojańskiej. Ale czekając i tęskniąc przyzywała dzień, w którym jej dwudziestoletni trud, poczucie odpowiedzialności za kraj, дума płynąca z samodzielności potwierdzonej czynami, przestaną być ważne, bo wróci do roli żony. Żony, której starożytni wystawiali skromniutkie epitafia: „domu strzegła, wełnę przędła”? Dorównująca mądrością Odysowi, mająca autorytet wystarczający do wypełniania roli władcy, długo odwołująca moment

³⁷ Tak wynika z materiału opisanego w artykule Anety Grodeckiej, „Sceny 'Odyssey' w sztuce polskiej,” *Quart*, nr 4 (2017): 28-43.

³⁸ Marchewka, „Homerowa kreacja sylwetek kobiet w kontekście tradycji ustnej,” 26.

³⁹ Margaret Atwood, *Penelopiada*, przeł. M. Konikowska (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005). Wersja oryginalna: *The Penelopiad. The Myth of Penelope and Odysseus* (2005).

⁴⁰ Marchewka, „Homerowa kreacja sylwetek kobiet,” 19-20.

rozpoznania męża w stroju żebraka, Penelopa jest raczej prefiguracją symbolu kobiety usiłującej odrzucić rządy patriarchy.⁴¹ W jej tęsknocie mieści się wyczekiwanie na bliskość mężczyzny i obawa przed ograniczeniem zakresu wolności osobistej oraz odebraniem praw decydenta. Tekst Homera wyraźnie to zapowiada, bo Odys i Telemach stosują wobec niej tzw. paradygmat nagany, krytykując zachowania odbiegające od utrwalonych stereotypów żony.⁴² Współczesne rewizje mitu dyskretnie zaznaczają wysoką pozycję społeczną Penelopy od sprzeciwu wobec formy przyjętej przez Owidiusza w *Heroidach*: Penelopa nie może pisać listu do Odysa, gdyż pisanie zajmowali się wyszkoleni niewolnicy, prawdziwa twórczość wymagała formy pieśni.⁴³

Historia Penelopy zainteresowała różne współczesne powieściopisarki i w konsekwencji przyczyniła się do powstania różnorodnych reinterpretacji omawianego mitu. W tym kontekście wymieńmy np. hiszpańską powieść *Penelope* Silvany la Spiny (1998) oraz powieść francuskiej filozofki Annie Leclerc *Toi, Pénélope* (2001). Penelopa jest tu nie tylko żoną, ale przede wszystkim matką (nie tylko Telemacha, ale – jak w przypadku powieści Leclerc – również zastępczą matką innego dziecka). Ujawnia swoją zazdrość o inne kobiety, które poznał Odys, podkreśla brutalność i okrucieństwo świata mężczyzn oraz siłę solidarności kobiet.⁴⁴

Oryginalną propozycją jest powieść *Penelopiada* Margaret Atwood. Ukażała się w 2005 roku i wprowadziła poważną zmianę w postrzeganiu Penelopy, jej wiernego czekania i tęsknoty. Bohaterka tęskni, ale jest też po jakimś czasie znudzona.⁴⁵ Przejmuje jednak kontrolę nad samym aktem *opowiadania* swojej historii, od dzieciństwa po śmierć. W jednej z interpretacji tego utworu czytamy:

długie czekanie na Odysusza wydaje się naturalną konsekwencją jej wycofanej postawy oraz samotności w królestwie Itaki, w którym autentycznie jedynym przyjacielem był dla niej uwielbiany mąż. [...] u Atwood jest pokazane, jak mądrość Penelopy w życiu pozagrobowym przeistacza się w swoistą zdolność pełnego kulturowego rozpoznania własnej sytuacji. Ścisłej mówiąc: Penelopa Margaret Atwood to bohaterka antyczna ze współczesną świadomością. [...] Przez bohaterkę przemawia

⁴¹ Anna Ceglarska, „Wierność i władza, czyli polityka według Penelopy,” *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, z. IX: Kobieta w Prawie i Polityce (2015): 407.

⁴² Marchewka, „Homerowa kreacja sylwetek kobiet,” 21-23. Zupełnie inaczej Odysusz zachowuje się wobec nieznanej Nauzyki. Jest grzeczny, dworski, uprzejmy. Przypomniała to zachowanie Maria Kwaśnicka (esej „Wstyd Odysa” w tomie *Krew z mlekiem*, Warszawa: Teologia Polityczna, 2014).

⁴³ Atwood, *Penelopiada*, 15; Márai, *Pokój na Itace*, 7-11.

⁴⁴ Barbara Dell'Abate-Çelebi, *Penelope's Daughters* (Lincoln: Zea Books, 2016), 173.

⁴⁵ Nuda bywała postrzegana jako część składowa tęsknoty – zob. Stefan Symotiuik, „Człowiek tęsknoty,” w *Tęsknota w kulturze*, red. Jadwigi Mizińskiej, Haliny Rarot (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2009), 16.

żał o to, co ją spotkało. Bardzo ważne jest jednak to, kogo tak naprawdę obwinia ona o swoją sytuację. Choć słowa żalu kieruje wprost do męża, to Homer jest właściwym adresatem jej skarg. Dość precyzyjnie formułuje bowiem oskarżenie o stronniczość w przedstawieniu historii, o faworyzowanie jej niedoskonałego męża.⁴⁶

Patrycja Rojek stawia tezę, że Atwood dopełnia znaną biografię Penelopy o warstwę psychologiczną, która wyjaśnia charakter bohaterki. Zamyka interpretację wnioskiem zawężającym wymowę powieści („Atwood tym samym po prostu pozwala Penelopie wyżalić się, uzupełnić historię Homera o swój punkt widzenia”⁴⁷). *Penelopiada* mówi nie tylko o żonie-królowej, ale i o jej dwunastu służących, reprezentujących różne warstwy społeczne i różne kobiece biografie. Skazane są na śmierć przez mężczyznę za to, że wcześniej wykorzystywali je mężczyźni, a pośrednio za to, że wypełniały polecenie kobiety-Penelopy. Powieść Atwood nie jest tylko alternatywną historią, kolejną wersją mitu, postmodernistycznym podważaniem kryterium prawdziwości autorytetów.⁴⁸ *Penelopiada* jako współczesna *her story* podważa moralne podstawy prawa patriarchalnego (Odys w roli sprawiedliwego sędziego kompromituje się w świetle własnych win). Atwood dekonstruuje mit przez rozbicie konwencji narracji Homera. Dramatyzuje opowieść, udziela na zmianę głosu Penelopie i chórowi powieszonych służących. Strukturę eposu zastępuje strukturą w tragedii greckiej. Taki sam zabieg zastosowała Agnieszka Ligęza w wierszu *Penelopa i chór*. U Ligęzy antyczny chór radzi bohaterce „Więc zostaw go, żono Odysa”.⁴⁹ Mimo to ona wybiera tęsknotę.

Do wizerunku i mitu Penelopy nawiązał też Sandor Márai w powieści *Pokój na Itace* w której dekonstruuje *Odyseję*, wprowadzając trzy wersje wydarzeń opowiadanych przez Penelope, Telemacha i Telegonosa. Pieśń pierwszą przedstawia żona Odysusa już po śmierci męża. *Pokój na Itace* dokonuje rewizji mitu:

W rzeczywistości od pierwszej chwili był w mym sercu gniew na niego. Nienawidziłam go, ponieważ jedynie z przymusu wybrał mnie na małżonkę, jako że nie mogłam otrzymać Heleny. Zabrał mnie, ze Sparty na Itakę, tak jak zawodnik, co na igrzyskach był drugi, zabiera do domu nagrodę pocieszenia. Nie kochałam go, ponieważ jego przebiegły umysł wiecznie błędził gdzie indziej.⁵⁰

⁴⁶ Rojek, „Penelopa i jej współczesne filmowe inkarnacje,” 180-181.

⁴⁷ Rojek, „Penelopa i jej współczesne filmowe inkarnacje,” 180.

⁴⁸ Por. Helen P. Oley, „Penelope as Moral Agent,” w *The Distaff Side: Representing the Female in Homer's Odyssey* (New York: Oxford University Press, 1995), 93-117.

⁴⁹ Agnieszka Ligęza, „Penelopa i chór,” w teźże, ... *przepłynąć rzekę życia* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008) 105-106.

⁵⁰ Márai, *Pokój na Itace*, 33-34. Wersja Telemacha jest podobna: „Jednak sędzę, że nawet ona nie kochała mojego ojca. To prawda, niewiele miała po temu okazji, by go pokochać tak naprawdę, całym sercem” (116).

Po powrocie na Itakę Odys bezpodstawnie zarzuca żonie zdradę i za karę zsyła ją na wyspę Mantinea. Wszystkie relacje narratorów podkreślają, że lata wędrówki bezpowrotnie zmieniły bohatera. Każda narracja jakoś demaskuje słabe strony Odysa, ale jednocześnie przyznaje, że był niezwykły. Nimfa Kalipso twierdzi, że Odyseusz bał się Penelopy.⁵¹ W powieści padają uwagi na temat filozofii czekania:

Wspólnym, jednakowym losem wygnańców jest to, że rzeczywistością ich życia staje się nie otoczenie, lecz wspomnienie. W atmosferze niezmiennego wyczekiwania coraz silniej odczułam, że tak naprawdę już nie ja żyję, ale raczej moja rola, którą wyznaczył mi mąż.⁵²

Od niego nauczyłam się, że czekać to tyle, co nadawać kształt pragnieniu. Oczekiwać powrotu – powiedziała cicho i niespokojnie – to nawet jeszcze bardziej niebezpieczne.⁵³

Zatem tęsknota i czekanie to zastępowanie świata materialnego kreacją świata wspomnianego i wyobrażanego; to życie w poczuciu iluzji, że można zatrzymać czas. *Pokój na Itace* poprzez powrót do wydarzeń *Odysei* wyraża przekonanie, że odczuwanie biegu czasu i niemożności wpływania na ten bieg jest dla człowieka tym samym, czym antyczne wyobrażenia o przeznaczeniu, którego ani ludzie, ani bogowie nie mogą zmienić.

We współczesnej poezji polskiej i angielskiej Penelopa może być metaforycznym uogólnionym głosem kobiecej odrębności. W wierszu *Penelope* Carol Ann Duffy, podobnie jak Atwood, oddaje Penelopie prawo do mówienia i opowiedzenia swojej wersji historii. Jej tęsknota przeradza się w nudę, z którą radzi sobie poprzez haftowanie i robótki ręczne. Koniec wiersza sugeruje nadejście Odyseusza, ale Penelopa nie rusza się, kontynuuje swoją pracę. Powrót męża nie jest więc czymś, na co czekała z niecierpliwością; lata rozłąki dały jej poczucie niezależności i wolności. Penelopa w wierszu szkockiej poetki czeka i wypatruje męża tylko w początkowej partii utworu; później rodzi się w niej niezależna kobieta, która odnajduje sens życia w swojej pasji.

W tomiku Anny Wójtowicz *Penelopy łód odnaleziony* (2009) bohaterka greckiego mitu nie występuje, a w zbiorze Ewy Solskiej *Listki Penelopy* (2004) istnieje jako aluzja (*Penelopnia*) do wyobrażenia mitycznego ładu, któremu przeciwstawia się współczesny zanik wartości i ideałów. W wierszu Urszuli Benki *Penelopa* bohaterka codziennie czeka na brzegu morza i jest „coraz bardziej nieregularna i uboga”. Wiersz jest wyrazem wewnętrznego protestu przeciw przymusowi norm. Elizawieta Bagriana w wierszu *Penelopa XX wieku* (2011) buntuje się przeciw wizji czekania przez kobietę

⁵¹ Márai, *Pokój na Itace*, 198.

⁵² Márai, *Pokój na Itace*, 96.

⁵³ Márai, *Pokój na Itace*, 172.

na jakąś namiastkę życia, która tylko potwierdzi, że kobieta to „najnędnij-sze stworzenie na ziemi”. Do Atwood w szyderczym obrazie powracającego z pijackiej wyprawy Odysa nawiązuje Rafał Zięba w wierszu *Penelopa* (2002).⁵⁴ Jednak najdalej w dekonstrukcji mitu idzie wiersz Zbigniewa Mysłowieckiego:

Penelopa wraca z Odysei
pewnego dnia – powróciła
nie musiała strzelać z łuku –
odyseusz nie miał zalotnic
telemach jej nie poznał
– jestem twoją matką –
powiedziała ale nie uwierzył
patrzył na nią
jak na starą wariatkę
rzuciła walizki torebkę
na kredens usiadła ciężko
za stołem
– jestem zmęczona –
odyseusz
nie rzucił się jej na szyję
stanął tylko w kuchennym fartuszk
– zjesz coś kochanie –
– zmienię się – powiedziała
zdejmując buty
ciężko oparła dłonie o blat
telemach pomagał ojcu
przyrzadzić
kolację...⁵⁵

Tradycyjne role w rodzinie ulegają odwróceniu. W kulturze elitarnej współczesna Penelopa stała się symbolem kryzysu męskości i tradycyjnego modelu rodziny. Dzisiejsza Penelopa nie tęskni za mężczyzną, który personifikuje ograniczenia jej wolności i poczucia godności. Natomiast w Internecie można znaleźć wiersze podtrzymujące nurt *Heroik* Owidiusza, kontynuujący błagalne wezwania Penelopy o powrót męża. Może to znaczy, że kultura popularna początku XX wieku wyraża współczesne poczucie zagubienia, bezradności, lęku przed wyzwaniem życia i nadziei na pojawienie się herosa, który weźmie na siebie nasz codzienny lęk przed jutrem?

⁵⁴ Rafał Zięba, „Penelopa,” *Akant*, nr 6 (2002): 10.

⁵⁵ Zbigniew Mysłowiecki, *DZIECIOM Z PARKU KTÓRE WYŚMIĘWAŁY NIEWIDOMĄ*, 25.06.2019, <https://pisarze.pl/2019/06/25/wiersze-tygodnia-zbigniew-myslowiecki/> (dostęp: 15.05.2020).

References

- Atwood, Margaret. *Penelopiada*. Translated by Magdalena Konikowska. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005.
- Baumbergowa, Fanny. "Odmienna tradycja o Penelopie. Une autre tradition sur Pénélope." *Przegląd Humanistyczny*, no. 1 (1925): 87.
- Budrewicz, Tadeusz. "Konserwatywny ideał kobiety w mowach pogrzebowych Stanisława Tarnowskiego." In *Etyka i literatura: Pisarze polscy lat 1963–1918 w poszukiwaniu wzorów życia i sztuki*, edited by Ewa Ilnatowicz, and Ewa Paczoska, 498-518. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2006.
- Bzinkowski, Michał. "Penelopa w poezji nowogreckiej XX wieku." *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae*, no. 2 (2015): 119-136.
- Ceglarska, Anna. "Wierność i władza, czyli polityka według Penelopy." *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, vol. IX: Kobieta w Prawie i Polityce (2015): 393-408.
- Chomętowski, Władysław. "Ustęp z niewydanego poematu 'Mikołaj z Zębocina'." *Kółko Domowe*, November (1864): 225-227.
- Magnuszewski, Dominik. "Małgorzata z Zębocina: powieść historyczna." *Tygodnik Literacki*, no. 29-3 (1842). Reprint "Krwawy chrzest roku 1074." In Magnuszewski, Dominik. *Niewiasta polska w trzech wiekach*, 3-38. Poznań: Księgarnia Nowa, 1843.
- Dowie, Muriel Ménie. *A Girl in the Karpathian*. London: George Philip and Son, 1892.
- Dell'Abate-Çelebi, Barbara. *Penelope's Daughters*. Lincoln: Zea Books, 2016.
- Duda, Maciej. "Penelopa na emigracji." *Tekstualia*, no. 4 (2010): 48-55.
- Grodecka, Aneta. "Sceny 'Odysei' w sztuce polskiej." *Quart*, no. 4 (2017): 28-43.
- Hoesick, Ferdynand. "Kult Erosa." *Kurier Warszawski*, no. 11 (1925): 7.
- Kerr, Matthew P.M. "Floating Fragments: Some Uses of Nautical Cliché in 'Dombey and Son'." *Dickens Studies Annual*, vol. 45 (2014): 147-173.
- Korus, Kazimierz. "Motyw miłości małżeńskiej w najwcześniejszej literaturze greckiej." *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne*, Special No. 6 (1/2015): 9-18.
- Kowalczyk, Małgorzata Ewa. *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*. Łomianki: Wydawnictwo, 2019.
- Krakowowa, Paulina. "Bohaterka znad Szreniawy." In Krakowowa, Paulina. *Powieści z dziejów naszych*, 36-122. Warszawa: F. Hoesick, 1882.

- Krzyżanowski, Julian. "Romantyzm polski." *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 53/3 (1962): 165-185.
- Ks. S., J. "Odczyt publiczny p. Węclewskiego o stanowisku kobiet w starożytnej Grecji." *Przegląd Katolicki*, no. 14 (1865): 215-219.
- Kwaśnicka, Maria. *Krew z mlekiem*. Warszawa: Teologia Polityczna, 2014.
- Lemaître, Jules. "Tajemnica Penelopy (Na marginesie 'Odysei')." *Literatura i Sztuka*, no. 12 (1914): 1-2.
- Ligęza, Agnieszka. "Penelopa i chór." In Ligęza, Agnieszka. ... *przepełnąć rzekę życia*, 105-106. Księgarnia Akademicka: Kraków, 2008.
- Łempicki, Stanisław. "Głosy do 'Pana Tadeusza'. I. Dlaczego 'polska Odyssea'?" *Pamiętnik Literacki*, no. 1-4 (1934): 116-117.
- Machczyńska, Antonina. "Dwie uczciwe niewiasty." In Machczyńska, Antonina. *Powrotna fala: Nauki dla ludu powracającego z uchodźstwa [!]*, 31. Lwów: Macierz Polska, 1917.
- Márai, Sandor. *Pokój na Itace*. Translated by Irena Makarewicz. Warszawa: Czytelnik, 2009.
- Marchewka, Anna. "Homerowa kreacja sylwetek kobiet w kontekście tradycji ustnej." *Quaestiones Oralitatis*, no. 1 (2015): 11-31.
- Miciński, Bolesław. *Podróże do piekieł*. Warszawa: Biblioteka „Prosto z Mostu”, 1937.
- Mysłowiecki, Zbigniew. *DZIECIOM Z PARKU KTÓRE WYŚMIEWAŁY NIEWIDOMĄ*. 25.06.2019. <https://pisarze.pl/2019/06/25/wiersze-tygodnia-zbigniew-myslowiecki/>.
- Naganowski, Edmund. "Wojtek od Chicago." *Kurier Polski*, no. 79-100 (1890).
- "Na marginesie 'Odysei'." *Słowo*, no. 177-179 (1912).
- Oley, Helen P. "Penelope as Moral Agent." In *The Distaff Side: Representing the Female in Homer's Odyssey*, 93-117. New York: Oxford University Press, 1995.
- Ostrowska, Bronisława. "Krysta." In Ostrowska, Bronisława. *Poezje*, 29-34. Lwów: Polskie Towarzystwo Naukowe, 1905.
- Pajdzińska, Anna. "Obraz tęsknoty w polszczyźnie." In *Językoznawstwo*, eds. by Barbara Kudra, and Ewa Ciesielska, vol. 3, 7-17. Łódź: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, 2003.
- Pajgert, Adam. "Do Karola Balińskiego." In Pajgert, Adam. *Poezje*. Vol. 1, 248. Lwów: E. Winiarz, 1876.
- Parandowski, Jan. *Eros na Olimpie*. 3th edition. Warszawa: Książka i Wiedza, 1978.
- Parkins, Wendy. "Silkworms and shipwrecks: sustainability in 'Dombey and Son'." *Victorian Literature and Culture* 44, no. 3 (2016): 455-471

- Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*. Translated from the original languages by a team of Polish biblical scholars on the initiative of the Benedictines of Tyniec. Poznań–Warszawa: Pallottinum, 1990.
- Płonka-Syroka, Bożena. "Wstęp." In *Tęsknota. Społeczno-kulturowe mechanizmy kreowania emocji*, edited by Bożeny Płonki-Syroki, and Janiny Radziszewskiej, 9-22. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, 2010.
- Prus, Bolesław. "Emancypantki." Introduction by Danuta Brzozowska, footnotes and appendix compiled by Stefan Melkowski. Vol. III – IV. Warszawa: PIW, 1969.
- Radecki, Jan Kazimierz. "Szczepanowski, czyli męczeństwo świętego Stanisława. Dramat historyczny w 6 porach." In *Pokłosie: zbiórka literacka na korzyść sierot*. Yearbook 5, 29-128. Poznań: L. Merzbach, 1856.
- Rojek, Patrycja. "Penelopa i jej współczesne filmowe inkarnacje." *Images*, no. 26 (2015): 177-187.
- Runcie, Charlotte. *W ustach sól*. Translated by Magdalena Koziej. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2021.
- Starża, Józef Aleksander. *Stanisław Zółkiewski. Obraz historyczny z czasów Stefana i Zygmunta III królów*. Vol. I. Berlin: Księgarnia B. Behra, 1851.
- Strzałkowska, Elżbieta. *Rejsy Penelopy*. Gdańsk: Agni Pruszczyk, 2006.
- Symotiuk, Stefan. "Człowiek tęsknoty." In *Tęsknota w kulturze*, edited by Jadwigi Mizińskiej, and Haliny Rarot, 13-19. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2009.
- Szetkiewicz, Kazimierz. *Listy z zesłania*. Edited by Barbara Szargot. Toruń: Wydawnictwo UMK, 2018.
- Boheemen-Saaf van, Christine. "Shape and Satisfaction: The Figure of the Aged Penelope in Dickens and Joyce." *Papers on Joyce* 10/11 (2004-2005): 45-56
- Wesołowska, Elżbieta. "'Heroidy' I i II Owidiusza." *Symbolae Philologorum Posnaniensis Graece et Latinae XVIII* (2008): 2249 – 258.
- Węclewski, Zygmunt. "O niewiastach w starożytnej Grecji." *Gazeta Polska*, no. 88 (1865): 1.
- Zalewska, Agata. "Czy epopeja powrotu należy jeszcze do naszej epoki? – mit Odysa jako 'etyczne miejsce wspólne' Stanisława Wyspiańskiego i Milana Kundery." In *Etyka i literatura: pisarze polscy lat 1863– 1918 w poszukiwaniu wzorów życia i sztuki*, edited by Ewa Paczoska, and Ewa Ihnatowicz, 364-374. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki, 2006.
- Zięba, Rafał. "Penelopa." *Akant*, no. 6 (2002): 10.
- Żuk, Anna. "Filozofia tęsknoty w poezji Marii Konopnickiej." In *Tęsknota w kulturze*, eds. by Jadwigi Mizińskiej, and Haliny Rarot, 179-184. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2009.

Empfindet die moderne Penelope Sehnsucht? Über die Darstellung der Penelope in der Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts

Abstract: Der Artikel widmet sich dem literarischen Bild der Penelope, die klischeehaft als treue und sehnsüchtige Ehefrau wahrgenommen wird. Die Analyse umfasst die polnische und englischsprachige Literatur des 20. Jahrhunderts. Die Adaptionen des Mythos und seine Neuinterpretationen zeigen die Kraft der Geschichte von Odysseus und Penelope, aber auch den starken Wandel in der Wahrnehmung und Interpretation der Heldin. Sie ist immer noch eine Ehefrau, die sich nach ihrem Mann sehnt, aber neue Interpretationen der Geschichte betonen mehr und mehr Penelopes Unabhängigkeit, ihre innere Stärke, und damit die Verwandlung des Mythos in *Ihre* Geschichte (*her story*).

Schlüsselwörter: Adaptation, Feminismus, Mythos, Penelope, Sehnsucht.

Czy współczesna Penelopa tęskni? O wizerunkach Penelopy w literaturze wieku XX

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest literackim wizerunkom Penelopy, która stereotypowo postrzegana jest jako wierna i tęskniąca żona. Analiza obejmuje literaturę polską i anglojęzyczną wieku XX. Adaptacje mitu i jego reinterpretacje dowodzą siły oddziaływania historii Odysseusza i Penelopy, ale również silnej transformacji w postrzeganiu i interpretowaniu bohaterki. Jest wciąż żoną, która tęskni za mężem, ale nowe interpretacje tej historii uwypuklają coraz chętniej niezależność Penelopy, jej wewnętrzną siłę, a zatem przeobrażenie się mitu w *her story*.

Słowa kluczowe: adaptacja, feminizm, mit, Penelopa, tęsknota.